

КОДИКОЛОГІЯ ТА КОДИКОГРАФІЯ

УДК 025.171:004.65:008(477)

*Л. А. Дубровіна,
доктор історичних наук,
член-кореспондент НАН України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

РУКОПИСНО-КНИЖНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ: СТВОРЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ

Розглянуто комплекс питань щодо визначення ролі рукописно-книжної спадщини в складі національних культурних цінностей та в системі засвоєння духовного досвіду історичного минулого. Книга як об'єкт дослідження розглядається з двох позицій: першої – її осмислення як артефакту – системи організації духовної інформації і культури різних часів посередництвом змісту та форми і другої – як історико-культурного фактора – засобу і рукописної традиції передачі цієї інформації різним поколінням упродовж віків. Висвітлено структуру рукописно-книжної спадщини України та актуалізовано питання створення науково обґрунтованих і сформованих ресурсів рукописно-книжної спадщини в її традиційній та електронній формах як багатоаспектного джерела духовної культури.

Ключові слова: рукописна книга, рукописна книжна спадщина, національна культура, ресурси рукописних книг.

1. Духовна сфера і національна культура

Духовна сфера як система відносин між людьми є загальновизнаною найважливішою функцією визначення ціннісно-нормативної системи суспільства, підґрунтям її стабільного та міцного становища, показником рівня суспільної свідомості, її морального та інтелектуального потенціалу. Вона складає сукупність спільних матеріальних і духовних цінностей нації, основних способів взаємодії з природою і соціальним оточенням, що зміцнюють соціум. Духовна сфера представлена такими підсистемами, як культура, наука, релігія, мораль, ідеологія, мистецтво, що відрізняються одна від одної змістом і способом пізнання свого об'єкта, часом виникнення, можливостями впливу на моральні норми і базисні цінності суспільства, формування індивідуальної та колективної свідомості.

© Л. А. Дубровіна, 2014

Система базових духовних цінностей суспільства перебуває в процесі постійного розвитку, відчуває на собі всі негативні та позитивні впливи інших сфер суспільства, відповідним чином реагує на доволі незначні зміни та виклики його історичного розвитку.

В основі розвитку духовного життя суспільства лежить духовне виробництво, яке постає, насамперед, як виробництво сталої свідомості. Духовне виробництво, суспільна свідомість та духовна культура є найважливішими елементами життя суспільства і мають свою структуру, зміст, механізми та форми розвитку.

Духовна культура має складну структуру і функціонує як цілісне утворення та системний соціодуховний феномен, однак у центрі духовної культури є людина, яка виробляє духовні «продукти». Вся система цілеспрямованої діяльності соціальних суб'єктів має бути скерована на створення всебічних умов для самореалізації духовного потенціалу людини, творчого самовтілення її сутнісних сил, вироблення нових духовних орієнтирів. Однак це забезпечується збереженням спадкоємності в розвитку духовної культури: ідей, теорій, загальної культури і національної свідомості, що становить зміст духовного життя суспільства. Все це не виникає на порожньому місці, а формується й утверджується на основі духовної культури минулих епох, національних цінностей, котрі репрезентують неперервність процесу функціонування й розвитку суспільства в системному соціокультурному процесі.

Писемність та книжність відіграли непересічну роль у формуванні національної культури, національних духовних засад і цінностей, передачі найкращих досягнень людства від покоління до покоління. Така культура базується як на індивідуальному авторстві і створюється найосвіченішими представниками нації та суспільства, так і на створенні цінностей колективної свідомості в національних традиціях, стилі мислення, міжособистісних і міжгрупових зразках поведінки та самовираження, особливостях мови і способу життя.

Упродовж століть така культура будувалася повільно, однак це дозволило завдяки письму та друку перевірити та сформуванню базові культурні й духовні цінності людства, поширити освіту, сформуванню наукові засади знання, тим самим відкрилися можливості Великих географічних відкриттів, Відродження, становлення національних держав тощо. В Новий та Новітній час, зокрема після промислового перевороту, коли стрімко поширюється друкована книга, вона стає засобом не лише швидкого економічного розвитку, але й прямого впливу на соціальні відносини. Саме тоді відкриваються додаткові можливості для цілеспрямованого впливу на ідеологічну та політичну свідомість широких верств населення,

і державна політика вміло використовує її для управління масовою свідомістю. Духовна функція книги, де особистість відіграє головну роль, відходить на другий план, хоча й зростає просвітницька роль книги.

Сьогодні ситуація багатократно загострюється. Духовні пріоритети суспільства, що впродовж віків були незмінними, а технології духовного виробництва усталеними, підкоряються новим правилам, які виникають в електронну епоху глобального розвитку світу. Нестримний розвиток соціальної системи призводить до ґрунтовних видозмін, виникнення в ній нових підсистем, нових перспективних та інтегральних форм духовної сфери суспільства, однак може запускати й дуже небезпечні, руйнівні для національної свідомості механізми. Так, сучасна глобалізація та інформаційна експансія, інтеграційні тенденції некерованої електронної культури значно впливають на всі сфери діяльності людства, викликають суттєві зміни в духовній сфері життя суспільства.

Одним з найбільш суперечливих наслідків експансії є поширення так званої «масової культури» і масового інформаційного ресурсу, нівелювання індивідуальності особистості, традиційних духовних засад та втрата самобутності національної культури, що не може не вплинути на подальший розвиток країни, яка прагне зберегти національні цінності.

Сучасні вчені, зокрема соціологи, характеризуючи нинішній стан світу, стверджують про незворотність глобалізації світу не лише економічного, але й політичного. Революція в галузі інформаційно-комунікаційних технологій, що лежить в основі глобалізації, вводить світ в якісно новий стан, видозмінює виміри простору–часу, міняє умови соціального буття людей і прискорює темпи цих змін. З іншого боку, окрім культурної маргіналізації, різко зростають і загрози глобальних суспільних системних ризиків. Це знищує не лише матеріальні умови життя людини, але й її духовний світ. Глобалізація стала провідною тенденцією світового розвитку, часто-густо входячи в протиріччя з принципом національного суверенітету та національними інтересами [1].

Успіхи економічної та інформаційно-комунікаційної глобалізації, створення прототипів міжнародних структур управління світом призводять до прогнозування соціологами і політиками тенденцій формування глобального етносу, який зростає на основі універсальних цінностей нового культурного синтезу. Поряд з безумовним позитивним вектором розвитку універсальних культурних цінностей визнання багатомірності світу іноді має формальний характер. Небезпека таких тенденцій усвідомлюється інтелектуальною елітою світу та багатьма національними державами. Це викликало, передусім, стурбованість через стрімку зміну культурних пріоритетів молодого покоління, нівелювання національних культурних цінностей та самоідентифікації особистості.

Тому почалося активне розповсюдження доктрини мультикультурності, характерне для провідних країн світу, що супроводжується різким зростанням руху за визнання самоідентифікації і культурної унікальності різних соціальних підгруп. Виникла потреба в пошуку механізмів активного впровадження в культурний обіг інформації, пов'язаної з поверненням у менталітет сучасної людини втраченої духовності, що базується на історичному досвіді народів та націй.

Питанню самоідентифікації національних культур присвячено величезний пласт наукової літератури в сфері гуманітарного знання. Визнаний в українському суспільстві кризовий стан культури активізував українську наукову та творчу еліту стосовно обговорення питання побудови суспільства, яке ідентифікує себе з українською культурою, що формувалася впродовж значного історичного часу. Як відзначає визначний вітчизняний вчений академік Іван Дзюба, суспільство має спиратися на національну культуру, її досягнення в світосприйнятті, релігії, моралі, мистецтві, науці та філософії, а також пов'язувати її з самореалізацією української людини, враховуючи особливості її психіки, темпераменту, творчої уяви, всього того, що віддзеркалює її засіб бути українцем та індивідуальністю в сучасному світі, мати майбутнє [2]. Він стверджує, що самостійне історичне буття українського народу має бути забезпечене культурно, бути конкурентоздатним та адаптувати для суспільства культурну реальність світу, знаходити власні відповіді на виклики XXI століття та третього тисячоліття.

Проблема збереження самобутності національних культур в умовах глобалізації привертає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних учених – соціологів, істориків, філософів, філологів. Переважна більшість численних досліджень розглядає теоретичні аспекти етнокультурних трансформацій та загроз сучасного нав'язування комерціалізованих культурних цінностей з метою надання оцінки та прогнозування подолання кризового стану національної культури і державності в період глобальної маргіналізації духовних цінностей. Серед таких українських дослідників – І. М. Дзюба, О. Б. Вебер та В. Малахов, Є. Мулярчук, Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко, О. Майборода, М. Гетьманчук та інші [3]. Вивченню як позитивних, так і негативних моментів проблеми національних культур у сучасному світі присвятили свої роботи М. Б. Кушнарьова, І. В. Петрова, С. В. Цимбалюк, Г. Багдасарян та інші. З іншого боку, виникають небезпечні тенденції конфліктів культур [3], загострюється питання щодо проблеми збереження самобутності національних культур в умовах глобалізації. Однак переважна більшість численних досліджень в цій галузі розглядає лише тенденції та теоретико-методологічні аспекти проблеми, орієнтовані на загальне її висвітлення.

Разом з тим, небезпеку складає й консервація традиційної складової культури в умовах світу, що надзвичайно швидко видозмінюється політично, економічно, культурно, – виникають не лише інтеграційні процеси, але й конфлікти культур у суспільствах, що трансформуються. Загострюється проблема соціалізації й адаптації особистості та національних культур в епоху глобалізації, інформаційного суспільства, формування нових ментальних і матеріальних цінностей і прагнення до створення гуманістичного суспільства знань, де органічно поєдналися б тенденції формування нових пріоритетів та уникнення конфліктів і протистояння свідомості різних поколінь та культур. Глибокий аналіз інформаційних процесів сучасними вченими сьогодні дає підставу для висновків про те, що історичну перспективу матимуть національні спільності, спроможні на суспільно значущий внесок у розвиток і ефективне використання загальноцивілізаційної інформаційної бази, на вмілу організацію найважливішого для нашого часу виробництва – виробництва інформації [4].

Останніми десятиліттями значна увага вчених спрямовується на вивчення, поряд з економічними та політичними, й соціокультурних процесів, оскільки в період стрімких суспільних трансформацій ХХ та ХХІ століть надзвичайно загострилися проблеми розв'язування соціокультурних конфліктів різних типів, що стали об'єктом дослідження соціологічної конфліктології, культурології та, в межах предмету, – інших гуманітарних наук.

Ця проблематика ще має зайняти належне місце в структурі культурології – відносно молодій науки, яка претендує на виокремлення і покликана не лише опрацьовувати питання теорії культури, але й розвивати її емпіричний напрям. Про це, зокрема, йдеться в працях сучасних учених, які визначають об'єкт, предмет і методи культурології, акцентують увагу на необхідності розвитку досліджень соціокомунікаційних аспектів взаємодії та сутності конфліктів культур в умовах сучасних глобальних процесів, вивчають адаптаційну, інформаційно-комунікаційну, інтеграційну функції, завдання та методи соціалізації особистості і культур, що потребує напрацювання нових методів пізнання об'єкта [5].

У таких умовах особливого значення набуває постійна увага держави до зміцнення та розвитку традиційних духовних цінностей, підтримки тих форм духовності й національної культури, що склалися історично, мають історичну протяжність та обумовили свідомість народу як його єдність, реалізовану в традиціях, національних реліквіях і національній мові, а також забезпечують подальший національно-культурний процес.

Сьогодні проблема інтеграції національних культур у глобальне інформаційне суспільство набуває значної актуальності не лише з причини

того, що в умовах безконтрольного і хаотичного заповнення глобального простору ерзац-культурами і принципами вони справляють неабиякий вплив на наймолодші верстви населення. Важливо усвідомити, що формується нова парадигма культури електронного суспільства, що невідворотно бере своє, однак разом з негативними рисами інформаційна глобалізація має значні переваги та надає великі можливості для її використання в інтересах засвоєння інших культур і просування власних національних цінностей для включення їх у світовий контекст розвитку людства в цілому. Це питання набуває глибинного змісту для інтелектуальної еліти, яка прагне гармонійного розвитку національної культури та надання їй статусу культури світового значення, включення в світовий культурний простір без фатальних втрат самоідентифікації.

Це питання не є абстрактним, не має єдиного рецепту врятування культури, воно повинно глибоко вивчатися, супроводжуватися розробкою різноманітних діючих механізмів управління сучасним комунікаційним процесом. Значна увага приділятиметься розробці сталих і одночасно гнучких методів та технологій ініціативного інформування та використання в освітньому процесі задля формування національної гідності на базі національних духовних цінностей та просування власних національних цінностей в світовий культурний простір. Одним з діючих засобів укріплення національної складової є поширення наукового знання про історичне минуле, зокрема про період, коли закладалися духовні пріоритети в ментальному світі людини.

Формування національної духовності цінностей та створення нового в індивідуальній свідомості на фазі адаптації зводиться до засвоєння духовного досвіду минулого – індивідуального, соціально-групового, етнічного, національного, загальнолюдського та інших соціальних колективів, що виникають в процесі розвитку духовної сфери суспільства. Ця діяльність покладається суспільством не лише на інтелектуальну еліту та культурних діячів, які часто-густо діють за покликанням, але й на певні соціальні структури та професійні колективи – так звані агенти соціалізації та інститути національної пам'яті, покликані виконувати функції передачі та засвоєння знань та духовного досвіду минулого.

Агенти соціалізації – це люди та установи, інші діючі соціальні суб'єкти, за допомогою яких особа соціалізується завдяки процесам навчання, комунікації, прилучення до національно-культурних цінностей, покликаних розробляти стратегії, форми, методи адаптивних технологій та практик духовної роботи, подолати наслідки різновекторних стихійно засвоєних понять щодо цінностей національної духовної культури та сприймання вищих загальнолюдських цінностей, культурного надбання

людства. Важливим є й виховання в людини потреби до знання та засвоєння таких цінностей, до творчої роботи в галузі духовного досвіду та входження до певного культурного простору.

Така культурна соціалізація дає можливість активно протистояти агресивно нав'язуваним цінностям комерційної сутності, або знайти найбільш комфортні для особистості адаптаційні форми.

Забезпечення процесу соціалізації особистості та формування колективної свідомості в період глобалізації без руйнівних духовних втрат власної національно-культурної ідентичності і сталості національної культури є складним, однак цілком реальним завданням держави та її інституцій, що покликані це забезпечувати.

Якщо спростити проблему до ідейного постулату, то збереження особистості і національної культури спирається на історичний духовний досвід народу, що оцінюється за допомогою спеціальних інституцій та таких засобів поширення його надбання в період інформатизації суспільства, які дозволять реконструювати культурні процеси та вписати їх у нову картину світу, включити найкращі надбання національної культури в світовий інформаційний простір, здійснити дієвий вплив на суспільну свідомість через розвиток особистості та духовних цінностей.

Починаючи від 90-х років ХХ ст., відзначених набуттям незалежності Україною, в державі значно збільшилася кількість досліджень історії української культури. Створювалися ґрунтовні концептуальні праці щодо унікальності і неповторності впродовж усього свого історичного існування українського культурного процесу, що складається з багатьох культурно-політичних «світів» і тенденцій, які визначали різну динаміку і зміст культурних явищ, однак цей процес зберіг свою неповторність, що найпереконливіше репрезентовано в праці академіка М. Поповича «Нарис історії культури України» (1998) [6].

Досягнення українських учених у галузі історії української культури реалізовані в багатотомній праці «Історія української культури», створеній великим колективом учених, де в трьох перших томах висвітлено історію писемного періоду та рукописної книги в контексті літературного процесу, розвитку освіти, мистецтва, стану наукових знань в Україні впродовж Х–ХVIII ст. (К., 2001–2003). Окремі розділи присвячені писемній культурі і книжному навчанню, виникненню і поширенню друкарства. В написанні цих розділів брали участь відомі дослідники рукописних джерел духовної культури – С. О. Висоцький, П. П. Толочко, Я. Д. Ісаєвич, М. Б. Боянівська, О. С. Цалай-Якименко, Ю. П. Ясиновський та інші.

У 1993 р. було започатковане багатотомне енциклопедичне видання «Зводу пам'яток історії та культури України», в якому планувалося

представити статті про основні пам'ятки археології, історії, архітектури і містобудування, монументального мистецтва. Сьогодні завершується фундаментальне видання «Української історичної енциклопедії» в 10-ти (11-й додатковий) томах. У цих фундаментальних енциклопедичних працях брала участь величезна кількість українських учених, що дозволило актуалізувати інтегровану думку вчених, які представляють сучасну історичну науку.

Такі значні успіхи в питаннях реконструкції історико-культурного процесу не можна не відзначити, однак рукописній книзі як феномену культури, що дозволяє оцінити рівень духовної культури різних періодів та простежити протяжність історичної форми духовного впливу, приділялася недостатня увага. В згаданих вище виданнях зверталася увага на найкращі зразки писемності, найвідоміші літературні та історичні джерела, якими пишається Україна, проте вони віддзеркалюють лише незначний відсоток рукописних книг і, відповідно, не можуть без висвітлення історії книжної культури повноцінно свідчити про культурні процеси.

Історія книжної культури може бути розкрита за допомогою дослідної та комунікаційної діяльності таких агентів соціалізації, як бібліотеки, архіви, музеї, де зберігається книжна спадщина і зосереджені професійні кадри кодикологів та книгознавців, спроможних упоратися з цим завданням.

Здійснити дослідження всіх рукописних книг, що на сьогодні збереглися в бібліотеках, архівах, музеях, простежити долю історико-літературних, юридичних, філософських, мистецьких оповідних джерел різного походження, час їхнього виникнення, поширення та тривале існування в списках можливо лише шляхом копіткої роботи зі створення загальноукраїнської бази даних «Рукописна спадщина України». Створення такої бази даних дозволить поєднати рукописні книги та джерела, «олюднити» багатовікову книжну культуру, розкрити ступінь вивчення джерел, укласти інформаційний масив професійно атрибутованих і представлених для подальшого культурологічного дослідження і включення в освітні та державотворчі процеси в Україні рукописних ресурсів.

Історичний духовний досвід суспільства передається за допомогою різних форм і засобів комунікації, серед яких книга є основним та універсальним засобом формування національної свідомості і духовної культури, що належить до сталих, перевірених часом засобів соціалізації та комунікації.

2. Рукописно-книжна спадщина і рукописна книга в системі історії української культури

Книга є матеріальним фактом історії культури людства, де в органічному синтезі відображений книжковий шар різних епох і культур, який є історичним джерелом. Характеризуючи соціальну взаємодію рукописно-книжної комунікації, як і документальної комунікації в цілому, слід узагальнити, що ця взаємодія здійснюється через тексти джерел духовності і культури, які передаються за допомогою писемності та друку зокрема, а також книжного мистецтва та книжкової культури в цілому.

Рукописна книга посідає окреме місце в історії книжкової культури. Її специфічною рисою як форми передачі духовної інформації є одночасний зв'язок рукописної книги з історичним минулим (основними текстами та творами, що переписувалися впродовж віків), часом створення кожного окремого кодексу (який переписувався у відповідності до потреб суспільства), коли ця книга читалася, переписувалася і входила до свідомості інших поколінь, і майбутнім.

Рукописні кодекси були в повсякденному користуванні різних верств населення, книги проживали довге життя та залишали на своїх сторінках різноманітні наслідки наступних культур у записах, редагуваннях та опрацюваннях текстів, дописуванні та художньому оздобленні. Так у кожному окремому кодексі залишався відбиток епох. Переписування книг було особливою духовною роботою. Тривале існування і переписування духовних джерел попередніх століть, які засвоювалися новими поколіннями, формувало систему рукописно-книжної культури, що складалася з багатьох складових: книжників (які створювали тексти і кодекси, переписували та оздоблювали текст і оправу), замовників книги та благодійників, рукописних центрів (скрипторіїв та скрипторних традицій, які мали свої системи письма та формування внутрішньої структури книги), засобів розповсюдження та багатьох інших, що потребують масштабного та всебічного вивчення. Це дуже копітка праця.

Окремо слід зупинитися на понятті книжної спадщини та книжних традицій. Поняття книжної спадщини не є сталим з точки зору її складу, який постійно розвивається та поповнюється книжковою продукцією, що хронологічно нарощується в процесі розвитку людства та поповнює книжковий асортимент. Найцінніший її компонент – рукописні книги, стародруки, рідкісні та цінні видання. Однак книжкова спадщина не обмежується цими поняттями, включаючи до свого складу інші книжки, що є пам'ятками книжкової культури, незалежно від часу їхнього створення [7].

Розглянемо поняття рукописно-книжної спадщини, джерельне значення як меморіального, так і сучасного ресурсу духовної пам'яті в системі

глобальних цінностей, а також структуру цього ресурсу в сучасній системі історичного знання та інформації. В системі історико-культурних пам'яток, зокрема документальних, вони підпадають під розділ рухомих пам'яток культури і охоплюють рукописні книги та фрагменти рукописних книг. Попри велику увагу до поняття «пам'ятка історії та культури», забезпеченого як науковими розробками, так і законодавчо, ця група пам'яток не знайшла належного висвітлення в законодавстві, однак увійшла складовою в поняття «національне культурне надбання» як «сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України» (ст. 1, п. 14 Закону України про культуру, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 24, ст. 168 з наступними змінами).

Поняття книжної спадщини тісно пов'язане з критерієм хронологічним. Це книга минулого, що була об'єктивно відібрана суспільством з найкращих зразків за різними принципами – як історична книжкова пам'ятка або пам'ятка національної чи світової культури. Сьогодні широко використовуються наукові методи експертизи цінності книги [8], які враховують цілісну систему аналізу походження книги, її культурологічного та національного значення тощо.

Серед цих пам'яток найціннішу складову представляє рукописна книга як об'єкт і суб'єкт духовної культури різних часів, починаючи від X до XVIII ст. включно. Цей період є особливим в історії української культури, коли від України-Русі київського періоду і до останньої третини XVIII ст. продовжується період культурної історії, що його, на думку М. В. Поповича, «з часткою умовності можна називати староукраїнським. Йому поклали край завоювання та реформи Катерини II, що уніфікували статус колишньої козацької автономії в Росії, перетворили її обивателів на дворян або кріпаків» [9].

Рукописна книга цього періоду, представляючи елітну культуру різнопланового українського суспільства, відображає становлення власної культури та багатоаспектні культурні впливи східних, західних та північних культур, формування національних особливостей релігійної та світської культури, завершуючись періодом українського бароко. Як надзвичайно цікавий об'єкт культурної спадщини і національної пам'яті вони досліджуються різними соціогуманітарними науками, що вивчають мову як носія національної культури, тексти і мистецтво, тобто зміст творів книги, тощо [10].

Книгознавчі дослідження сконцентровані на специфіці книжкової культури і базуються на комунікаційних властивостях рукописної книги як комплексного історико-книгознавчого джерела книжного типу писемного

періоду середньовічної доби, упродовж віків – одного з видів соціальної комунікації, що дозволив сформувати духовну культуру суспільства в її цілості та розмаїтті.

Сьогодні рукописні книги є об'єктом спеціальних наук – *кодикології* та *кодикографії* [11]. Кодикологія (від латинського *codex* – рукописна книга) – це спеціальна історична дисципліна, що має своїм об'єктом рукописну книгу. Кодикографія – система наукового опису рукописної книги і основний методичний апарат кодикології, пов'язаний з емпіричною стадією дослідження. Обидві спеціальні дисципліни закладають наукове підґрунтя в створення достовірної інформації щодо вивчення рукописно-книжної спадщини.

Рукописна книга виникає як форма реалізації потреби в організації значних за обсягом писемних, як правило, релігійних за змістом, текстів спочатку з метою винятково їхнього збереження. Форма книги впливала на її конструкцію, організацію та рубрикацію текстів, розташування та специфічне книжне оздоблення, вона ж відкрила перспективи для інтелектуалізації пошуку за текстом – формування довідково-пошукового апарату. Надалі рукописна книга значно розвиває таку свою функцію, як здійснення виховного, освітнього та естетичного впливу на свідомість людини, до якої були задіяні всі підсистеми книги, що, в свою чергу, розвивалися разом з освітою та культурними потребами українського суспільства.

Форма рукописної книги дозволяла акумулювати багатоаспектні етнічні і національні фактори культурних складових, культурно-політичні орієнтації, реалізувати довгостроковий вплив на формування свідомості значної кількості поколінь, здійснювати усвідомлення базових культурних цінностей як у духовно-релігійній, так і в загальнолюдській сферах життя.

Рукописна книга складає окрему структурну якість в системі писемної спадщини. На відміну від актових джерел, що регулюють соціально-економічні та політичні відносини в суспільстві, рукописна книга містить тексти оповідного змісту, що характеризують розвиток історико-літературного та наукового процесу в його широкому змісті. Вони значною мірою регулюють духовну сферу суспільства та активно впливають на національний світогляд, значні за обсягом та об'єднані єдністю походження, призначення, книжковою технологією.

Змістовна структура рукописної книги як книжного джерела складається з декількох підсистем: змісту текстів, мови, місця і дати написання, стану, обсягу, формату, системи нумерації, матеріалу письма рукопису, письма, організації сторінки й тексту, особливих видів тексту, оправи, оздоблення, нашарування інших текстів, історії побутування, мікротекстів вторинного рівня, записів тощо.

Книжно-рукописні технології також значно еволюціонували: відбувалися зміни шрифтів та почерків, рукописні документи писалися книжною церковнослов'янською мовою, глаголицею або, переважно, кирилицею, та до XIV ст. – на пергамені. Від XIV ст. на українських землях став застосовуватися папір, спочатку західного виробництва, а потім виникли й українські папірні. Українська рукописна книга зазнала певних змін рукописних шрифтів: устав (до XV ст.), півустав (XIV–XVII ст.), скоропис (XVI–XVIII ст.), а також специфічний шрифт – в'язь – для заголовків, що виконував і мистецькі функції. Значно еволюціонували і системи нумерації, матеріал письма, технологія організації сторінок та текстів, відтворення музичних видів монодійного і поліфонічного нотного письма (крюкових, знаменних, нотографічних систем), видового та художнього оздоблення тексту та оправ. Самостійного значення набула оправа. Суттєво змінювався репертуар творів, зокрема світських – з історії, літератури, філософії, природознавчих наук.

Форма кодексу та матеріал письма стали вирішальними в історії писемного періоду, прискорили суспільний розвиток людства, формування національних культур. Поширена анонімність рукописної книги викликає й необхідність проведення атрибуції, тобто встановлення автора, часу й місця її створення, тому вивчаються особливості паперу, письма, почерків, чорнила, організації та оформлення тексту, оздоблення тексту та оправ, походження книги (соціальне, географічне) тощо, залучаються методи джерелознавства, хронології, філігранології, палеографії, археографії, текстології, мистецтвознавства тощо [12].

На відміну від твору, рукописна книга пов'язана з поняттям колективного авторства, включаючи автора тексту, співавтора, редактора, перекладача, коментатора, упорядника, художника, палітурника, переписувача, читача, який дописував тексти та записи, та інших.

У складі рукописних книг, крім власне творів, містяться мікротекстові джерела вторинного тексту: записи та дописки, передмови, післямови, записи під час використання та переписування текстів на форзацах, чистих аркушах, полях і краях аркушів: дописки і коментування основного тексту; комплекс записів з історичними відомостями про поточні події (війни, приїзди, розпорядження і дії видатних осіб, події в окремих монастирях, містах, містечках тощо); про природні явища (стихії, пожежі, комети тощо); з економічними та побутовими описами (купівля-продаж, ціни, підрахування різного виду, переліки речей, сімейні справи, хвороби, скарги на долю та ін.); з родословними та генеалогічними даними (і не лише про знамениті роди, але й про сімейні розписи простих людей) та іншими записами, в тому числі про створювачів кодексу (авторів, редакторів,

коментаторів, перекладачів, переписувачів тексту, інтролігаторів та палітурників, художників та оздоблювачів та ін.), читачів та власників (серед записів – дарчі, вкладні тощо), які всі разом складають своєрідний джерельний матеріал [13].

Рукописна книга репрезентує також художню творчість майстрів книжкового мистецтва: прекрасні мініатюри, малюнки, орнаментальні багатоколірні прикраси різних стилів (візантійського, балканського тощо): заставки, кінцівки, ініціали, декоративні прикраси на полях у вигляді квітково-рослинних бордюрів, рубрикаційних знаків та ін. Одним з найважливіших елементів та джерел книжкового мистецтва стала оправа, що мала як охоронно-технологічні, так і мистецькі особливості та прикраси у вигляді рослинного та сюжетного тиснення, металевих прикрас, найдорожчі з них мали срібне або золоте окуття, прикрашалися коштовними каменями.

Українська рукописна книга сьогодні представлена творами глаголичного, кириличного, латиномовного письма від X до XVIII ст. [14]. Її виникнення пов'язане з розповсюдженням християнства, тому значна кількість кодексів переписувалася церковнослов'янською та літературно-писемною давньоруською мовами і мала сакральний характер, принаймні до XVI ст. поширеними були переклади з давніх мов, що базувалися на візантійській християнській писемності IV–XV ст. Надалі відбувається значний вплив латиномовного Заходу [15], зокрема в Західній Україні, де в другій половині XIV – першій половині XV ст. були засновані католицькі єпископські кафедри і перші латиномовні католицькі школи, де вивчалася латина, користувалися латиномовними посібниками з риторики, канонічного та цивільного права, перекладами середньовічних західноєвропейських і класичних римських авторів.

До нашого часу збереглася лише незначна частина рукописних книг, що представляла в динаміці історію рукописної спадщини, яка розділила долю своїх часів. Однак і за незначною кількістю книжок можна екстраполювати її стан і поширення в періоди Київської Русі, Галицького-Волинського князівства, Галичини, Великого князівства Литовського, Гетьманської держави, проаналізувати місцеве літописання в різних містах України, де продовжувалися книгописні традиції та існували книгописні центри [16]. На думку дослідників, у цей період основу писемного репертуару східних та південних слов'ян становив спільний фонд пам'яток, до якого входили переклади, переважно з грецької, та окремі оригінальні твори слов'янських літератур.

Від першої половини XV ст. в українські землі почали проникати пам'ятки західноєвропейської літератури в перекладах, звідки, вже в

місцевих редакціях, переміщувалися далі на схід, на російські території. Саме тому деякі з українських переробок дійшли до нашого часу в російських списках [17].

Від середини XVI ст. починають активно розвиватися книги світського змісту: поряд з релігійними з'являються твори зі всесвітньої історії, нові види літописних джерел, зокрема козацькі літописи, фундаментальні історичні та юридичні твори, воїнські повісті та сказання, наукові твори з природознавства, медичні порадики та лікувальники; популярною стає проповідницька та полемічна література. Серед музичних кодексів окреме місце займають нотолінійні ірмологіони.

Починається період масового переписування книжок у містах та маленьких містечках, рукописна книга в Україні набуває регіональних особливостей, оформлюються регіональні школи, зокрема волинська та галицька. З середини XVII ст. окреслюється такий регіон книгописання, як Гетьманщина, де створюються щоденники, літописи – книги-хроніки про військові походи та події. Від кінця XVI ст. переписування набуває масового характеру, відповідно різко зростає кількість книг: кодекси створюють священники, дяки, учні та вчителі шкіл. Рукописна книга істотно вплинула на технологію перших стародруків, які повторюють шрифти та прикраси, побудову тексту. Вона спрощується за письмом та оформленням, починається переписування книг зі стародруків. Значного поширення освітні рукописні книги зазнали в період існування Києво-Могилянської колегії (згодом академії), де використовувалися рукописні тексти індивідуальних курсів лекцій викладачів.

Від кінця XV до початку XVI ст. відзначається духовне піднесення в культурі та інтелектуальне – в науці (ренесансні явища в мистецтві книги особливо виразно проявилися в шедеврї української рукописної книжності – Пересопницькому Євангелії 1556–1561 pp.) [18], позначене яскраво вираженим національним світосприйняттям, значення якого до XVII ст. поступово перемістилося з області технології та мистецтва книги до області репертуару, що характеризувався різкими змінами.

У XVII ст. розквітає технологія та мистецтво української оправи, з'являються оригінальні малюнки та прикраси текстів, які відходять від канонів попередніх зразків. XVIII століття, в якому поширюється видання релігійних книг, характеризується переписуванням світських історичних, літературних та природознавчих творів; оформлення та технологія книги вже залежать від утилітарних потреб поширення знання, з'являються спрощені картонні оправи, заставки дублюють друковані, впроваджується побутовий скоропис та повільний півустав.

Напрацьоване представлення про історію рукописно-книжної культури може бути значно уточнене завдяки наукового обліку рукописно-книжної продукції, що збереглася до сьогодні.

Рукописно-книжна спадщина є окремим феноменом східнослов'янської книжкової культури. Навіть після винаходу друкарського верстата рукописна книга зазнала нового піднесення і збереглася до XIX ст., взявши активну участь в розвитку соціальних процесів, викликаних становленням національної самосвідомості та державності.

До XVIII ст. книга залишалася прерогативою вищих верств населення та духовної еліти. Розвиток соціальних відносин, економічних засад та промисловості в суспільстві в XIX ст. призводить до трансформації книги, зміни технології її виробництва й розвитку демократичних рис, що пояснювалося всезростаючим попитом на знання, наочною перевагою світських та національних тенденцій в культурі в цілому та в літературі й мистецтві зокрема.

Історія книжної писемності прямо пов'язана зі становленням та розвитком рукописно-книжних традицій в Україні і потребує культурологічного та кодикологічного вивчення не лише видатних пам'яток, але й всього складу, репертуару та персоналій кодексів, локалізації книжно-рукописних осередків, послідовності впливів та змін хронологічних етапів як основних енергетично-інформаційних вузлів загальних процесів розвитку суспільства, у взаємозв'язках з іншими культурами.

У контексті національної духовної культури важливо виявити національні рукописно-книжні традиції, що полягають в наявності мовних особливостей, репертуару рукописних книг, свідчень про сукупність культурних впливів середовища, спільних палеографічних ознак, зокрема почерків та матеріалу письма, спільних ознак мистецтва книги та оправи, ознак книжкових технологій тощо. Тому атрибутивні засоби, що встановлюють авторство, час і територіальну локалізацію книги та об'єднуються поняттям походження, є важливими інтелектуальними методиками встановлення рукописно-книжних традицій. За основу приймається мовна й територіальна фіксованість визначеного матеріалу та палеографічні особливості рукописів, коло текстів, характерні почерки, особливості художнього оформлення рукопису та оправи. Не менш важливими є тематика книжного репертуару як традиційної ідейно-психологічної системи, тематичні впливи, а також формування скрипторіїв, бібліотек і книжних зібрань.

Усе це є не лише ознакою передання досвіду власне книжної традиції та усталеної історичної форми закріплення духовних цінностей і мистецьких уподобань соціально-культурного середовища, що формує національні

пріоритети свідомості, але й способом передання духовного потенціалу етносу через писемність протягом його розвитку.

Вивчення книжно-рукописної традиції в Україні, на нашу думку, передбачає системне уявлення про процеси передачі традицій і розвитку духовної спадщини в загальному її розумінні через книжну рукописну соціально-комунікативну систему. Головне завдання в цьому процесі полягає у виявленні локалізованих напрямів та книжно-рукописних традицій.

В Україні, поряд із загальнонаціональними тенденціями розвитку рукописної книжності, існувало декілька чітко локалізованих напрямів писемної культури. Це, як відомо, пояснювалося історичними умовами розвитку України, яка протягом ряду періодів зазнавала відчутних впливів різних культур на своїх територіях у залежності від того, до складу якої держави ці території належали. Українська культура, що історично існувала на стиках різних етнічно-культурних процесів, увібрала в себе всі їхні досягнення і сформувала єдину за типом, але багатогранну за місцево-традиційним контекстом духовну культуру.

Рукописно-книжна культура з цієї точки зору становить великий науковий інтерес. Для найповнішого уявлення про духовні процеси, які відбувалися на той час в Україні, необхідно вивчати не лише видатні елементи культури й освіти та скласти весь репертуар рукописних творів, розповсюджений на цьому етапі українського ренесансу, позначивши книжні традиції в галузі технології, складу і мистецтва книги, і тим самим визначити типологічні риси окремих рукописно-книжних культур, що сформувалися під впливом болгарської, угорської, польської, литовської, російської культурних традицій, але й також власне материкову українську культуру, яка так бурхливо розвивалася в ті часи. Такий підхід передбачає існування чіткого уявлення про первісні наукові засоби створення взаємопов'язаної системи історико-кодикологічних досліджень основних осередків науки і культури середньовічної України. Найбільш плідним сьогодні передбачається створення єдиного первісного масиву кодикологічної інформації, яка надасть можливість багатьом спеціалістам мати стартові дані для нового етапу системного дослідження української рукописно-книжної історії і пов'язаної з нею історії раннього друкування. Необхідність інформаційно-кодикологічного уявлення про системне вивчення історії книжної культури та книжно-рукописної спадщини спирається на усвідомлення основних енергетично-інформаційних вузлів науково-культурологічних систем.

На початку 90-х років перед українськими вченими були поставлені основні завдання щодо створення інформаційно-кодикологічної системи з використанням електронних технологій, структурні елементи якої були

зорієнтовані на фундацію максимально повного інформаційного масиву знань у вигляді корпусу узагальненої інформації за такими рубриками:

1. Повний репертуар та типологізація української за походженням і розповсюдженої в Україні в X–XVIII ст. рукописної книги за назвами, жанрами, предметами і темами.

2. Класифікація цього масиву за мовами та діалектами (перш за все, на основі вивчення особливостей мови і графіки), хронологією (яка передбачає розробку нової періодизації історії), локалізацією, або географічною інформацією (на основі адміністративного устрою України в різні періоди часу і в складі різних державних утворень).

3. Створення персоналій українських книжників та письменників (основні автори, приписувачі, уявні автори, коментатори, перекладачі, ілюстратори, редактори, власники та інші, в тому числі й історичні особи).

4. Виявлення скрипторіїв та майстерень (перелік основних монастирів, вищих навчальних закладів, майстерень тощо, в яких створювалися рукописи та книги).

5. Облік рукописів, пов'язаних з мистецтвом книги, зокрема створення зведеного каталогу оздоблених рукописних книг (не лише ілюмінованих, але й тих, що включають в себе всі види прикрас – від мініатюр, малюнків, гравюр до найдрібніших подробиць прикрашення ініціалів та рубрикаційних знаків).

6. Формування зведеної бібліографії з історії української рукописної книги, яка повинна включати праці з усіх аспектів, пов'язаних з пошуком, описом, публікаціями та вивченням окремих питань зовнішнього і внутрішнього аналізу рукописних книг та рукописів, що можуть бути до них віднесені.

7. Останнім часом, згідно із загальною думкою дослідників, доцільно розвивати й дослідження історичних колекцій та зібрань рукописних книг.

Одночасно побутує також думка щодо необхідності створення реєстру української рукописної книги як первинної інформації про існування кодексів, що надав би змогу отримати принциповий джерельний матеріал для дослідників української книжної та рукописної інформації, заклав основи для вивчення різних напрямів історико-філологічних та історико-кодикологічних студій, а також став базою для створення корпусу довідково-інформаційних видань різного типу.

Такий підхід є методом встановлення складу рукописної україніки [19]. Безумовно, не треба враховувати рукописні книги, привезені на українські землі в XIX ст. з інших країн внаслідок активної діяльності вчених та аматорів стосовно збирання старовини і формування книжкових колекцій. І навпаки, – необхідно переглянути рукописні колекції інших

країн, починаючи від ближнього зарубіжжя (як відомо, багато рукописних книг було вивезено за межі України в XVIII–XIX ст.).

Не менш значимим бачиться й вивчення співвідношення між рукописно-книжним періодом і періодом книгодрукування в Україні, коли рукописна і друкарська традиції існували разом і безпосередньо впливали одна на іншу. На відміну від рукописно-книжного періоду, ранній друк вивчається дуже активно не лише з точки зору його історії, але і як об'єкт теоретичного книгознавства.

Вивчення цього напрямку в історичній науці України нині характеризується значними успіхами [20].

Суттєвим об'єктом для реконструкції рукописно-книжної спадщини в Україні є наукова традиція вивчення книги в археографічному та кодикологічному аспектах.

Збирання та наукове дослідження української рукописної книги як артефакту книжкової культури почалося від середини XIX ст., коли активізувався процес пошуку, реєстрації та описування рукописних пам'яток академічними та університетськими вченими, сформувалися історико-книгознавчі осередки при книгосховищах: церковно-археологічні – в єпархіях України та при університетах, а також у різних містах Західної України, а також у Ніжині, Чернігові, Житомирі, Вінниці, Одесі тощо. Саме там сформувалися й колекції книг. Історії археографічних досліджень рукописної книги України спеціально присвячена монографія С. М. Міщука, в якій охоплено період від XIX ст. до 30-х років XX ст. [21], а також численні студії різних учених, опубліковані на сторінках фахових видань, зокрема, збірника наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України», «Наукові праці НБУВ», «Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника» тощо.

У радянські часи, майже до 60-х років, історико-книгознавчі дослідження української рукописної книги практично не розвивалися. У 60-х роках починається новий етап вивчення історії кодексу та складання наукових каталогів, йдеться, зокрема, про студії О. Дзьобана, М. Геппенера, О. Апанович, М. Візира; історію та мистецтво рукописної книги ґрунтовно вивчали Я. Запаско та Я. Ісаєвич. Певного розвою набула едиційна робота з видання літописів та деяких джерел з історії України середньовічної доби; камеральна ж археографія продовжувала своє існування на рівні одного з прийомів атрибуції пам'ятки, але не як окрема галузь археографії.

Сьогодні теоретичні та практичні питання історії української книги в аспектах книгознавства, літературознавства та мистецтвознавства досліджують М. Боянівська, О. Гальченко, Л. Гнатенко, Т. Гуцаленко,

Л. Дубровіна, В. Зема, С. Зінченко, М. Іваннікова, О. Іванова, Е. Клименко, М. Кольбух, Л. Корній, І. Патер, І. Сус, В. Фрис, К. Чернухін, Г. Чуба, О. Ясиновська, Ю. Ясиновський та інші.

Найбільші колекції рукописних книг і, відповідно, колективи археографів сконцентровані нині в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (Інститут рукопису), Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника (відділ рукописів), де сформувалися науково-кодикологічні центри дослідження кодексів та рукописно-книжної культури і які свої комунікаційні функції реалізують в підготовці науково-довідкових видань і зведених баз даних. Значний масив рукописних книг зібраний в Національному художньому музеї України у Львові.

Рукописні підрозділи цих національних інституцій почали фронтальне обстеження фондів для виявлення, реєстрації та наукового описування рукописної книги, публікації видатних пам'яток писемної культури.

Обидві національні бібліотеки працюють на засадах сучасних кодикологічних принципів підготовки наукових зведених каталогів рукописної книги, що проводиться в контексті матеріалів для створення Державного реєстру національного культурного надбання України, а також власних розробок, передусім, в галузі кодикографії української та східнослов'янської рукописної книги і створення кодикологічної моделі структури формалізованого опису рукопису [22]. Бібліотеками був цілком справедливо обраний хронологічний принцип підготовки цих каталогів, і сьогодні вже описані наявні кириличні рукописні книги до XVI ст. включно, підготовлені колективами вчених-кодикологів. Так, відділом кодикології та кодикографії Інституту рукопису НБУВ, зокрема такими науковцями, як О. А. Іванова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко, видані наукові каталоги рукописної книги XIV–XVI ст.; Е. С. Клименко опубліковано каталог музичної рукописної книги [23]. В ЛННБ працює колектив вчених-кодикологів, представлений М. М. Кольбух, Т. М. Гуцаленко, О. О. Дзьобаном, І. Я. Патер, І. Р. Сус, Г. В. Чубою [24].

Розвиваються фундаментальні дослідження технології та мистецтва української оправи (О. М. Гальченко) [25].

Слід відзначити й тематичні видання середньовічних джерел, де були приміщені й кодикологічні або археографічні описання цих джерел, зокрема українських та білоруських нотолінійних ірмолоїв XVI–XVIII ст. Такі каталоги були створені професором Львівської національної музичної академії ім. Миколи Лисенка Ю. Ясиновським спільно з Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України [26], а також науковцями Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського та НБУВ професорами Л. Корній та Л. Дубровіною [27].

Усе це закладає підвалини для проведення наукової реєстрації української рукописної книги.

Перші підходи до поняття книжкової спадщини та її реєстрації на державному рівні були визначені під час створення Державного реєстру національного культурного надбання України як форми реєстрації та обліку пам'яток історії й культури на території України (далі ДРНКН). Він був започаткований Положенням про ДРНКН з Постанови Кабінету Міністрів України № 466 від 12 серпня 1992 р. До реєстру включаються пам'ятки історії, археології, містобудування та архітектури, мистецтва, а також документальні пам'ятки, тобто як нерухомі, так і рухомі пам'ятки культурної спадщини держави [28].

Спеціально питання включення рукописної та книжкової спадщини до ДРНКН передбачене розділом «Книжкові пам'ятки України», задекларованим у «Програмі збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки», про що йшлося в Постанові Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р. [29].

У розвиток процесу в 2001 р. ця програма була поширена на Архівний та Музейний фонди України, де також є пам'ятки книжності. З метою уніфікації було розроблено «Інструкцію про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до ДРНКН».

Розвиток електронних технологій викликав надію на прискорення створення реєстру в масштабах України. У 2002 р. Національною парламентською бібліотекою України була випущена рекомендація «Створення баз даних документів, визначених для включення до ДРНКН» (базовою платформою було обрано АБІС ІРБІС). Разом з тим, перші практичні кроки в створенні цього реєстру доводять необхідність ґрунтовної розробки питання фахового рівня описування, кваліфікованої підготовки спеціалістів для атрибуції рукописних книг та стародруків. Для науково-методичного забезпечення ДРНКН Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в 2007 р. напрацювала та видала «Методичні рекомендації для державної реєстрації книжкових пам'яток України: кириличні рукописні книги та стародруки» [30].

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, яка працювала в цьому проекті за угодою, почала систематично проводити спеціальні семінари, видавати спеціальний періодичний збірник наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України» (від 1993 р.) [31], а також організувала підготовку спеціалістів вищої кваліфікації – кандидатів та докторів наук – посередництвом аспірантури, докторантури та діяльності спеціалізованої вченої ради [32]. Це сприяло активізації в багатьох великих бібліотеках держави діяльності щодо виявлення книжкових та інших документальних пам'яток, їхньої атрибуції, відбирання та описування.

Сьогодні ставиться питання про необхідність надання статусу книжкових пам'яток не лише окремим книгам, але й цінним книжковим колекціям, які особливо охороняються державою, не підлягають розформуванню, переміщенню, вивезенню за кордон і т. п. Наявність на пересічній книжці печатки, штампа, екслібриса колекції, що внесена до ДРНКН, автоматично виключає можливість її законного вивезення з України, оскільки Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999 р., ст. 14) забороняється вивезення за межі держави культурних цінностей, занесених до ДРНКН.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського провела значну підготовчу роботу для того, щоб нині виставляти в електронному вигляді на базі власних фондів «Матеріали до Державного реєстру національного культурного надбання: Книжкові пам'ятки». Запропонований електронний ресурс містить описання найцінніших і найдавніших книжкових пам'яток: рукописних книг, інкунабул, палеотипів, стародруків кириличним, гражданським, латинським шрифтом, українських видань до 1860 р. включно. Наповнення ресурсу триватиме й надалі, в міру внесення та редагування описань. Тут передбачається структурування за певними критеріями: прижиттєві видання видатних письменників, науковців, громадських діячів; шедеври поліграфії та книжкового мистецтва, подарункові, бібліофільські видання чи підносні примірники; рідкісні книги; примірники з автографами видатних особистостей; надруковані на незвичних матеріалах та ін. [33].

Кодикологічний та археографічний описи рукописних пам'яток, зокрема Пересопницького Євангелія (Л. Гнатенко, Л. Дубровіна), спадщини просвітителів Кирила і Мефодія (Л. Гнатенко), Казанського літописця (Л. Дубровіна), Орининського Євангелія (Л. Гнатенко), Лаврського Євангелія апракос (Л. Гнатенко) також поповнили історіографію української рукописної книги [34].

Започаткування дослідження зарубіжної рукописно-книжної «україніки» було задеклароване Інститутом історії України НАН України, під егідою якого колектив українських учених підготував перший каталог українських рукописних кодексів і текстів періоду Київської митрополії (1458–1688) з петербурзьких зібрань Бібліотеки Російської академії наук та Російської національної бібліотеки [35]. Національний університет «Києво-Могилянська академія» разом з декількома зарубіжними інституціями видав каталог Г. Чуби, що містить дослідження та описання українських рукописних учительних євангелій [36].

Каталоги НБУВ та ЛННБ, укладені з використанням комплексних методів спеціальних історичних дисциплін, передбачають не лише

атрибуцію творів, але й розкриття внутрішньої структури кодексу, технології рубрикації та розташування тексту, його функціонального оздоблення, історії побутування книги; вони повністю відтворюють записи, приміщують палеографічні альбоми почерків та прикрас; мають розширений науково-довідковий апарат, який включає покажчики установ-фондоутримувачів, хронологічні покажчики творів, писців, авторів, редакторів, інших осіб, які згадуються в записах, вкладників та дарителів, імена святих, географічні покажчики, покажчики монастирів та церков, що згадуються в записах, штампів та штемпелів, старих шифрів тощо. Окрім того, надається історіографія дослідження рукописних книг. Усе перераховане вище є ґрунтовною базою для вивчення історії рукописно-книжної культури України.

Здійснюються кодикологічні дослідження також і грецької, латинської, східної рукописної книги, що зберігається на території України, зокрема створюються міжнародні каталоги (Є. К. Чернухін [37], В. С. Рибалкін [38]). Досліджується єврейська рукописно-книжна спадщина, наприклад, записні книги єврейських громад (О. О. Хамрай, І. А. Сергєєва [39]), та македонські рукописні книги (Л. А. Гнатенко, Л. А. Дубровіна, О. А. Іванова [40]) з фондів ІР НБУВ.

Одним з напрямів актуалізації інформаційного потенціалу є створення електронних ресурсів, зокрема баз даних, рукописних книг [41]. Така наукова діяльність є важливою для розвитку професійного підходу до реєстру та дослідження книжкової спадщини як феномену матеріальної та духовної культури, що досліджується спеціальними науками – дисциплінами книгознавчого та джерелознавчого циклу, передусім кодикологією, кодикографією, інкунабулознавством, книгознавством, бібліографознавством, а також фахівцями в галузі соціальних комунікацій. Особливістю цих наук є те, що вони поширюють межі вивчення комунікаційних властивостей книги, що дозволить створити фундаментальну історію української книжної культури періоду її формування та розвитку, поповнити українську історію новими іменами, науковими й мистецькими досягненнями та пам'ятками духовної культури і показати процес її формування.

Рукописна книга має загальні властивості книжності, незалежні від окремих факторів (тобто від особи творця, місця та часу появи книги, мистецтва майстрів тощо), в яких книга знаходить свій вияв як атрибут культури та відображає розвиток індивідуального, одиничного, часткового, як складова певного духовного та матеріального середовища. Будучи джерелом багатопластної, багатомірно згорнутої інформації, вона водночас цікава як єдина інформаційно-кодикологічна модель книжного джерела та як об'єкт і суб'єкт культури.

Розвиток методик кодифікації та класифікації кодифікаційних описів складають первинну базу для подальшого розвитку системного, більш конкретизованого вивчення української рукописно-книжної культури. В період інформаційних електронних технологій та розвитку комунікаційних засобів багаторазово зростають можливості залучення джерельної інформації рукописного періоду книжності до сучасних уявлень про духовну культуру минулого.

Під час описування використовуються трансляційні властивості рукописних книг і можливості інформаційної взаємодії соціальних процесів через кожну окрему рукописну книгу та її багатомірні масиви в процесі соціального обігу. Зв'язок із середовищем здійснюється на всіх генетично-структурних рівнях та через форму й зміст книги, але найперше – через соціально-інформаційні функції, найбільш повне уявлення про які можна отримати, вивчаючи походження, призначення та історію РК.

Такі положення було закладено в методологію створення електронного ресурсу рукописної книги, що напрацьовується в Інституті рукопису НБУВ, де основну увагу приділено базі даних «Кодекс» [42]. Заповнення цієї бази і приєднання до її ресурсу інших бібліотек України, де зберігаються рукописні книги українського походження, дозволило б отримати загальнонаціональний джерельний ресурс рукописно-книжної спадщини. Створення фундаментальної історії рукописно-книжної культури на базі вивчення рукописних книг як духовної спадщини українського суспільства є складним завданням гуманітарних наук в Україні. Але основу системи формування джерельної інформації стосовно цих процесів складає кодифікаційна діяльність, покладена суспільством на спеціальні соціальні інститути національної пам'яті: бібліотеки, архіви, музеї, що збирають, зберігають та залучають до наукового обігу документальну спадщину. Вони реалізують кодифікаційну діяльність, яка в сучасну епоху глобалізації комунікаційних процесів стає повноправним суб'єктом наукового напрямку соціальних комунікацій, а не лише джерелознавства і книгознавства, розробляють науково обґрунтовані технології наукового опису рукописних книг, створюють традиційні довідники та електронні ресурси рукописно-книжної спадщини.

Таким чином напрацьовується структурований, достовірний, інтелектуально опрацьований ресурс, готовий для використання в дослідженнях національних традицій духовного розвитку українського суспільства. Разом з тим, реалізація цих універсальних можливостей книги в контексті включення знання в суспільний розвиток потребує спеціальних зусиль з боку державних інституцій і громадських організацій, вимагає постійного наукового забезпечення цього процесу, яке розвиває

методологію та методи комунікації в міру нарощування трансформаційних змін у суспільстві.

Будь-яка держава витрачає багато зусиль для того, щоб її громадяни успішно засвоювали духовні культурні надбання, норми, цінності, ідеї, соціальний досвід, використовуючи для цього систему науки, культури, освіти, виховання, різноманітних засобів для підтримки культурних стандартів життєдіяльності. Разом з тим, держава має дбати про відповідність розвитку духовної сфери викликам світових парадигм в економіці, політиці, культурі.

Розвиток таких засобів поширення історичного досвіду та включення його в менталітет людини можливий завдяки створенню науково обґрунтованих і сформованих ресурсів рукописно-книжної спадщини в її традиційній та електронній формі як багатоаспектного джерела духовної культури.

Структурування та адаптація книжкової спадщини до сучасного культурного контексту і потреб гармонізації суспільства відбуваються завдяки спеціально створеним інституціям, покликаним здійснювати науково-інформаційну та комунікаційну функцію в галузі духовної культури, якими є бібліотеки, архіви, музеї. Діяльність цих інституцій спрямована на подолання конфліктів культур та їхньої маргіналізації, на підтримку історичного духовного зв'язку, поєднаного з національними цінностями та залученням до світової культури, на розв'язання проблем стихійної інтеграції культур у глобальне середовище.

Одним з актуальних питань держави сьогодні є необхідність подальшого розвитку організаційного та юридичного забезпечення оформлення ДРНКН у розділі книжкових пам'яток, який довгий час перебуває в незавершеному стані. Програмне забезпечення починає застарівати, підготовлені в різних бібліотеках перші комплекси наукових описів рукописних книг потребують уніфікації та наукової експертизи, загострюється питання щодо державної відповідальності за правове забезпечення інтересів держави в створенні відповідної організаційної структури, що несе повну відповідальність за організацію і підготовку ресурсу, його достовірність, поповнення та зберігання, правовий захист інформації та авторського права й використання його з метою збагачення національної духовної культури сьогодення.

Тому питанню реконструкції та збереження книжкової культурної спадщини, яка в Україні століттями була носієм прогресивних ідей і засобом формування індивідуальної та колективної свідомості, національної культури, – сьогодні необхідно приділити значну увагу як джерелу історії людства і формування його духовної культури, що

впродовж століть зазнавало значних втрат. Цілісний пласт української середньовічної духовної культури в її багатогранності та взаємозв'язку, який був закладений в менталітет української людини, нині може бути актуалізованим і закріпленим як базова культурна цінність в епоху глобалізації суспільств.

Поєднання переваг традиційного підходу та організації новітніх електронних ресурсів у локальних мережах та мережі Інтернет дозволяє виконати складні завдання включення історичної пам'яті в культурну ментальність сучасних українців, значно прискорити інтеграцію української національної культури в глобальне інформаційне суспільство для просування та включення власних національних цінностей у світовий контекст розвитку людства.

Список використаних джерел

1. Вебер А. Б. Современный мир и проблема глобального управления [Електронний ресурс] // Век глобализации. – № 1, 2009. – Режим доступу: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/129887>. – Назва з екрана.
2. Иван Дзюба. Україна перед Сфінксом майбутнього. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. – 35 с.
3. Малахов В. А. Нові цивілізаційні виміри // Цивілізаційні виміри моральності: зміна парадигм / В. А. Малахов, Є. І. Мулярчук та ін. – К.: Наукова думка, 2007; Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість : Методолого-світогляд. аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – К., 2005; Майборода О. М. Нації етнічні і політичні: оманливе розрізнення / О. М. Майборода // Політичний менеджмент. – 2004. – № 5. – С. 15–22; Авсентьев А. Л., Сычева Т. Г., Черная Н. В. Конфликт ценностей в украинском обществе эпохи демократического транзита // Конфлікти в суспільствах, що трансформуються: Збірник наукових статей (за матеріалами XI Харківських політологічних читань). – Х., 2001; Гетьманчук М. Теоретично-методологічні аспекти вивчення особливостей формування національної ідентичності / М. Гетьманчук, Я. Гурчин // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір. – К.: Стило, 2010.
4. Конфлікти в суспільствах, що трансформуються: Збірник наукових статей (за матеріалами XI Харківських політологічних читань). – Х., 2001; [Горовий В. М.] Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій / О. С. Онищенко [та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К.: НБУВ, 2011. – С. 13.
5. Тюрменко І. І. Культурологія: теорія і історія культури. Навч. посіб. Видання 3-тє, перероб. та доп. / за ред. І. І. Тюрменко. – К.: Центр учбової літератури, 2010; Безвершук Ж. О. Культурологія: відповіді на питання екзаменаційних білетів : навч. посіб. / Ж. О. Безвершук, О. В. Щербакова. – К.: Знання, 2012; Кармин А. С. Основы культурологии: морфология культуры. – СПб., 1997.

6. Попович М. В. Нарис історії культури України. – К., 1998. – С. 715–725.
7. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук; наук. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. кн. – К. : НБУВ, 2004.
8. Ковальчук Г. І. Експертиза книжкових пам'яток у бібліотеках: українознавчий аспект / Ковальчук Г. І. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2012. – Вип. 21 : Scripta manent. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича. – С. 403–416.
9. Попович М. В. Нарис історії культури України. – К., 1998. – С. 723.
10. Так, серед численних наукових праць узагальнюючого характеру, наприклад : Запаско Я. Орнаментальне оформлення української рукописної книги. – К., 1960; Він же. Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга. – Львів, 1995; Апанович О. М. Рукописная светская книга XVIII века на Украине: Исторические сборники. – К., 1983; Ісаєвич Ярослав. Світ рукописної книжності. Українське книговидання: витoki, розвиток, проблеми / Ярослав Ісаєвич. – Львів, 2002. – С. 43–65; Ясиновський Ю. Українські і білоруські нотолінійні Ирмолої 16–18 століть. – Львів, 1996; Фріс В. Історія кириличної рукописної книги в Україні X–XVIII ст. – Львів, 2003; Паславський І. В. З історії розвитку філософських ідей на Україні в кінці XVI – першій третині XVII ст. – К., 1984; Боянівська М. Б. Освіта, книгописання, книгозбірні / Боянівська М. Б. // Історія української культури (Українська культура XIII – першої половини XVII століть) [Електронний ресурс]. – Т. 2. – К., 2001. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult214.htm>. – Назва з екрана.
11. Дубровіна Л. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К., 1992.
12. Сучасні узагальнюючі дослідження рукописної спадщини висвітлені, наприклад, у таких працях: Запаско Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга. – Львів, 1995; Фріс В. Історія кириличної рукописної книги в Україні X–XVIII ст. – Львів, 2003; Гальченко О. М. Оправа східнослов'янських рукописних книг та стародруків в Україні. – К., 2005; Боянівська М. Б. Українська рукописна книга в XV – першій половині XVII ст.: виробництво і поширення : дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Боянівська Марта Богданівна; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1994; Вона ж: Переписувачі книжок як культурні діячі України, XV – перша половина XVII ст. / М. Б. Боянівська. – Львів : НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1994.
13. Дубровіна Л. А., Гальченко О. М., Іванова О. А. Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. – К., 1992.
14. Дубровіна Л., Фріс В. Рукописна книга / Дубровіна Л., Фріс В. // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. – Т. 9. – К. : Наукова думка, 2012. – С. 357–359.
15. Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XII–XIII ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом / Л. А. Гнатенко; редкол. : Л. А. Дубровіна (голова) та ін. – К., 2012.

16. Генсьорський А. І. Галицько-Волинський літопис. – К., 1958; Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. – К., 1971; Мицик Ю. Острозька давнина. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 69–73.
17. Боянівська М. Б. Освіта, книгописання, книгозбірні // Історія української культури (Українська культура XIII – першої половини XVII століть) [Електронний ресурс]. – Т. 2. – К., 2001. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult214.htm>. – Назва з екрана.
18. Пересопницьке Євангеліє 1556–1561. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / вид. підгот. І. П. Чепіга за участю Л. А. Гнатенко; Вступне слово О. С. Онищенко; Дослідження І. П. Чепіги, Л. А. Гнатенко, Л. А. Дубровіної. – К., 2001. – 703 с.; Пересопницьке Євангеліє 1556–1561. – Факс. вид. – К.: АДЕФ-Україна, 2008.
19. Дубровіна Л. А. Рукописні та архівні електронні ресурси бібліотек // Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горювий та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К.: НБУВ, 2011. – С. 124–138.
20. Дубровіна Л. А. Кодикологічні, кодикографічні, палеографічні та археографічні дослідження Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: бібліографічний огляд 1988–2003 рр // Спеціальні історичні дисципліни. Питання теорії та методики. – Ч. 11. – У 2-х ч. – Ч. 2. – К., 2004. – С. 44–65.
21. Міщук С. М. Збирання та наукове описування рукописно-книжкової спадщини України (друга половина XIX–30-рі роки XX ст.). – К., 2009.
22. Див. детальніше про це у виданнях: Дубровіна Л. А. Кодикологія і кодикографія української рукописної книги. – К., 1992; Дубровіна Л. А., Гальченко О. М., Іванова О. М. Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. – К., 1992.
23. Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2003; Вона ж. Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2007; Іванова О. А., Гальченко О. М., Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2010; Клименко Е. С. Кириличні співочі рукописи монодійної традиції XII – початку XX ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : Історико-кодикологічне дослідження : каталог : палеографічний альбом / Е. С. Клименко, О. М. Гальченко; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) [та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 305 с. : іл.
24. Кириличні рукописні книги у фондах Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : каталог. Т. 1. 11–16 ст. / уклад. М. М. Кольбух., Т. М. Гуцаленко, О. О. Дзьобан, І. Я. Патер, І. Р. Сус, Г. В. Чуба. – Львів, 2007.

25. Гальченко О. М. Оправа східнослов'янських рукописних книг та стародруків в Україні / НАН України; НБУВ, Інститут рукопису. – К., 2005; Гальченко О. М. Бібліопегістика // Спеціальні історичні дисципліни : довідник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : Либідь, 2008. – С. 80–86.

26. Ясиновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ирмолої 16–18 століть : каталог і кодиколого-палеографічне дослідження / Юрій Ясиновський; ред. Ярослав Ісаєвич, Олександра Цалай-Якименко. – Львів : Місіонер; К. : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996.

27. Болгарський наспів з рукописних нотолінійних Ирмолоїв України кінця XVI–XVII ст. / Л. П. Корній, Л. А. Дубровіна; ред.: О. С. Онищенко; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Ін-т рукопису. – К., 1998.

28. Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання : постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. № 466; Положення про порядок віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних документальних пам'яток, включення їх до Державного реєстру національного культурного надбання, а також їх зберігання : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 1995 р. № 853 // Архіви України. – 1995. – № 4–6.

29. Про затвердження Програми збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000–2005 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 15 верес. 1999 р. № 1716 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 38. – С. 35; Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (ВВР України. – 2007. – № 12. – С. 102) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. – Назва з екрана.

30. Методичні рекомендації для Державної реєстрації книжкових пам'яток України. Кириличні рукописні книги та стародруки. Принципи реєстраційного опису / НАНУ; НБУВ. – К., 2007. – 134 с. Частина 1. Кириличні рукописні книги і стародруки : метод. рек. для заповнення бази даних Державного реєстру національного культурного надбання / уклад. Л. А. Дубровіна, Л. А. Гнатенко, О. А. Іванова, Н. М. Зубкова. Частина 2. Методичні засади опису кириличних видань для Державного реєстру книжкових пам'яток України / уклад. Г. І. Ковальчук, Н. П. Бондар, Р. С. Кисельов.

31. Ковальчук Г. І. Державний реєстр книжкових пам'яток // Українська архівна енциклопедія / Держ. ком. архівів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства. – К., 2008. – С. 351–352.

32. Литвинова Лариса Анатоліївна. Дисертаційні дослідження як джерело визначення стану і тенденцій розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліотекознавства в Україні (1994–2012) : дис... канд. наук з соціальних комунікацій за спец. 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліотекознавство. – К., 2013. – 285 с.

33. Ковальчук Г. І. Створення Державного реєстру книжкових пам'яток України як складової частини Державного реєстру національного культурного надбання //

Бібл. вісн. – 2004. – № 2. – С. 2–10; Вона ж: Державний реєстр книжкових пам'яток України і український бібліографічний репертуар : питання співвідношення // Наукові праці НБУВ / НАНУ; НБУВ, Асоц. б-к України; редкол. О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 306–314.

34. Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України : каталог рукописів другої половини XV – першої чверті XX ст. / уклад. Л. А. Гнатенко. – К., 1995; Дубровина Л. А. История о Казанском царстве (Казанский летописец). Списки и классификация текстов. – К., 1989; Гнатенко Л. А. Орининське українське Євангеліє середини XVI ст. (кодиголо-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження) // Рукописна і стародруквана книга. Збірник праць. Міжнародна наукова конференція (XII Федоровський семінар), Львів, 23–25 квітня 2004 р. – Львів, 2006. – С. 35–41; Вона ж : Украинское Лаврское Евангелие апракос XIV века (палеографическое и графико-орфографическое исследование // Palaeoslavica. – 2006. – № 14. – С. 41–76.

35. Metropolis Kijoviensis. Каталог і тексти петербурзьких зібрань. Підготували Валерій Зема, Світлана Зінченко, Віра Фрис. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010.

36. Чуба Галина. Українські рукописні учительні Євангелія : дослідження, каталог, описи / Г. Чуба; Національний університет «Києво-Могилянська академія», Uniwersytet Jagielloński, Товариство дослідників Центрально-Східної Європи, Канадський інститут українських студій, Dipartimento Di Studi Linguistici Letterari E Filologici Dell'Universita Di Milano. – К.; Львів : Свічадо, 2011.

37. Грецькі рукописи у зібраннях Києва / упоряд. Є. К. Чернухін. – К.; Вашингтон, 2000; Чернухін Є. К. Рукописна латинська книга в фондах Інституту рукопису // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 2. – К., 1994. – С. 174–188.

38. Рыбалкин В. С. Собрание арабских рукописей ЦНБ АН УССР / Письменные памятники Востока : ист.-филол. исслед.; Ежегодник. 1976–1977. – М., 1984. – С. 161–182.

39. Хамрай О. О., Сергеева І. А. Записні книги єврейських громад у фондах НБУВ // Орієнтальні студії в Україні. До ювілею Л. В. Матвєєвої. – К., 2010. – С. 452–463.

40. Дубровина Л. А., Гнатенко Л. А., Иванова О. А. Кодикологічні дослідження Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Давня македонська рукописна книга // Українсько-македонський науковий збірник. – К., 2004. – С. 288–303; Гнатенко Л. А. Македонська рукописна книга XIV ст. у фондах Інституту рукопису НБУВ (кодиголо-палеографічне та графіко-орфографічне описування) // Українсько-македонський науковий збірник. – К., 2006. – С. 67–83.

41. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / О. С. Онищенко [та ін.]; НАН України; НБУВ. – К. : НБУВ, 2011.

42. Иванова О. А. База даних «Кодекс» рукописної книги XVI ст. // Наукові праці НБУВ. – 2001. – Вип. 6. – С. 289–294; Дубровина Л. А., Иванова О. А. Научное описание рукописных книг в Институте рукописи Национальной

библиотеки Украины им. В. И. Вернадского и создание базы данных «Кодекс» / Л. А. Дубровина, О. А. Иванова // Архівознавство, археографія, джерелознавство. – 2002. – Вип. 5. – С. 45–55; Дубровіна Л. А., Іванова О. А. Використання баз даних у кодикологічних дослідженнях рукописних книг на прикладі бази даних «Кодекс» // Вісник Львівського університету. Сер. Книгознавство та інформаційні технології. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 106–115.

L. Dubrovina

Hand-written books heritage of Ukraine in national culture area: creation of traditional and electronic resources

The complex of questions on a leading role of hand-written books heritage in structure of national and cultural values within the system of mastering of spiritual experience of the historical past is examined. A book is explored from two perspectives. First, it is an evaluation of a book as an artefact, as a system of the organization of the spiritual information and culture of different times by means of content and the form. Second, it is evaluated as historical and cultural factor, a method, and as tradition of hand-written transfer of this information from generation to generation throughout centuries. The structure of a manuscript and book heritage of Ukraine, as well as questions of creation of science-based and developed resources of hand-written books heritage in its traditional and in the electronic form, as multidimensional source of spiritual culture is analyzed.

Key words: hand-written books, hand-written books heritage, Ukrainian national culture, hand-written books resources.

Л. А. Дубровина

Рукописно-книжное наследие Украины в сфере национальной культуры: создание традиционных и электронных ресурсов

Рассмотрен комплекс вопросов относительно определения роли рукописно-книжного наследия в составе национальных культурных ценностей и в системе усвоения духовного опыта исторического прошлого. Книга как объект исследования рассматривается с двух позиций: первой – ее осмысления как артефакта – системы организации духовной информации и культуры разных времен посредством содержания и формы и второй – как историко-культурного фактора – средства и рукописной традиции передачи этой информации разным поколениям на протяжении веков. Освещена структура рукописно-книжного наследия Украины и актуализирован вопрос создания научно обоснованных и сформированных ресурсов рукописно-книжного наследия в его традиционной и электронной формах как многоаспектного источника духовной культуры.

Ключевые слова: рукописная книга, рукописное книжное наследие, национальная культура, ресурсы рукописных книг.